

Libya Krizi: Stratejik-Diyalog Modeli

Libya Crisis: Strategic-Dialogue Model

Kenan ÇORUH

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-9893-4191, e-mail: kenan.coruh@gmail.com

Öz

1969 yılında askeri darbeyle başa geçen Muammer Kaddafi, 2011 yılında çıkan İç Savaş'ta öldürülünceye kadar 42 yıl Libya'da hüküm sürmüştür. Arap Baharı'ndan nasibini alan Libya da Kaddafi sonrasında iç karışıklığa sürüklenmiş ve ülke farklı gruplarca parçalanarak yönetilmiştir. Bu çalışmanın amacı çatışma analizi modellerinden biri olan Stratejik-Diyalog modeli çerçevesinde Libya'daki devlet içi çatışmayı genel hatlarıyla ele almaktır. Çalışmanın vardığı önemli sonuçlardan biri de ülkedeki sorunların çözümünün uluslararası alanda tanınan tek bir meşru hükümetten geçtiği kanısındır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Hafter, İç Savaş, Libya, Stratejik-Diyalog

Abstract

Muammar Gaddafi, who came to power in a military coup in 1969, ruled Libya for 42 years until he was killed in the Civil War in 2011. Libya, which had its share of the Arab Spring, was dragged into internal turmoil after Gaddafi and the country was divided and ruled by different groups. The aim of this study is to deal with the intrastate conflict in Libya in general terms within the framework of the Strategic-Dialogue model, which is one of the conflict analysis models. One of the important conclusions of the study is that the solution to the problems in the country passes through a single, internationally recognized, legitimate government.

Keywords: Conflict, Haftar, Civil War, Libya, Strategic-Dialogue

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article	Başvuru Tarihi / Submitted 01.08.2023	Kabul Tarihi / Accepted 21.02.2024
Bu makaleye atf için / To cite this article Çoruh, K. (2024). Libya Krizi: Stratejik-Diyalog Modeli. <i>Bölgesel Araştırmalar Dergisi</i> , 8(1), 27-43.		

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda Libya topraklarını fethetmiş ve 1911 yılındaki Trablusgarp Savaşı'na kadar yönetmiştir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun da zayıflamasıyla İtalyanlar Libya'yı işgal etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise bu toprakları Fransa ve Birleşik Krallık hakimiyeti altına almıştır. İdris es-Senusi liderliğinde bağımsızlık mücadelesi veren Libya halkı, 1951 yılında Birleşmiş Milletler kararı ile bağımsızlığını kazanmış, 1969 yılında askeri darbeyle Muammer Kaddafi yönetimi eline almıştır (Karaaslan, 2023).

Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı 2011'de başlayan Arap isyanları sonucunda sona ermiştir. Önceki yıllarda da baskıcı uygulamalarla halkı kontrol altında tutan Kaddafi, Arap Baharı'nın patlamasıyla isyanlar karşısında sert bir tutum takınmıştır. Böylece ülkede günümüze kadar devam eden karışıklıklar ve iç savaş başlamıştır. Libya'daki bu durum uluslararası kamuoyu tarafından yakın takip edilmiş ve güvenlik endişeleri nedeniyle toplanan BM Güvenlik Konseyi Libya üzerinde uçuş yasağı ve silah ambargosu uygulamasını kararlaştırmıştır. Diğer yandan NATO da duruma tepkisiz kalmamış ve BM kararı ile iç savaşı sona erdirip Kaddafi'yi devirmek amacıyla Libya'ya askeri operasyon düzenlemiştir (Duman, 2022). Devlet-içi çatışmalar görünen ve görünmeyen nedenleriyle farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Devletlerarası çatışmalara kıyasla şiddet seviyesi daha az Bağımsızlıktan Günümüze Libya

Bu bölümde Stratejik-Diyalog modelinin ilk adımı olan “sorunun tanımlanması” adımı doğrultusunda Libya'nın bağımsızlığını kazandığı günden Kaddafi rejiminin yıkılışına ve sonrasında ortaya çıkan iç karışıklığa değinilerek ülkedeki kaos ortamının nasıl oluştuğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Daha önce de bahsedildiği gibi Libya topraklarında yaklaşık 400 yıl Osmanlı İmparatorluğu, 1911 Uşi Antlaşması ile İtalya, 1940'lı yıllarda ise İngiltere ve Fransa hüküm sürmüştür. Bu yıllarda parçalı şekilde yönetilen Libya, 1948 yılında BM çatısı altında kurulan komisyonda tartışma konusu olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın bu toprakları kendi aralarında paylaşma çabaları sonuçsuz kalmış ve BM Genel Kurulu'nda alınan kararla Libya bağımsızlığını kazanmıştır. Afrika'da BM kararı doğrultusunda bağımsızlık kazanan ilk ülke olan Libya'da Şeyh İdris es- Senûsi anayasal monarşinin ilk kralı olmuştur. Ülkenin doğusunda başkent Bingazi iken batısında ise Trablus idi ve aşiretler federasyonu halinde üç ayrı parlamento görev yapmaktaydı (Caner & Şengül, 2018).

Bu yıllarda ülke nüfusu 1,5 milyon civarındaydı ve büyük çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu. Ayrıca hiç üniversitesi bulunmayan ülkede lise sayısı ise çok sınırlıydı. Bu sebeplerden ötürü siyasi yapı ve kurum eksikliği hissedilmekteydi (Aghayev, 2013). Aynı şekilde ekonomik anlamda da kötü durumda olan Libya'nın stratejik değeri ise büyük önem arz etmekteydi. Bu durumdan faydalanmak isteyen İngilizlerin aracılığıyla petrol arama işine girilmiş ve 1959 yılında ilk petrol sahaları bulunmuştur (Duman, 2022).

Amerika Birleşik Devletleri de Sovyetlerin yayılcı emellerinden ötürü 1954'te Libya ile anlaşma yaparak buradan hava üssü kiralamıştır. Ayrıca Amerikalılar petrol konusunda imtiyaz alan şirketlerin çoğunluğunu oluşturmaktaydı (Duman, 2022). Petrolden elde edilen gelir ülkede iç huzuru sağlayan unsur olmaktan çok uzak olmuştur.

Çünkü Kral ve ona yakın elitlere karşı yolsuzluk iddiaları yapılmış ve halk gelirlerin eşit dağılmamasından dolayı ses çıkarmaya başlamıştır. Diğer taraftan Mısır'daki politik durumlardan etkilenen Libya halkı, Kral İdris'i Batı yanlısı olmakla suçlamıştır. Ardından Kral siyasi partileri ve faaliyetlerini kapatma yoluna gitmiş ancak bu durum kendisine olan muhalefeti daha da arttırmıştır. Bu sırada Cemal Abdül Nasır'ın fikirlerinden etkilenen genç subay Muammer Kaddafi, Hür Subaylar Teşkilatı'nın oluşumunda önemli rol oynamıştır (Doğmuş, 2016).

Kaddafi ve beraberindekiler Eylül 1969'da Kral İdris'in Türkiye'de olduğu sırada darbeyi ilan etmişlerdir. Küçüklüğünden beri sosyalizm ve Arap milliyetçiliği fikirlerinin etkisinde kalan Kaddafi, ülkenin adını da Libya Büyük Sosyalist Arap Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. Yönetiminin üç temel ilkesini hürriyet, sosyal adalet ve birlik şeklinde belirlemiş ve sömürüden kurtulmayı, İslam'a uygun paylaşımı ve Arap halklarının bütünlüğünü hedeflemiştir. Petrol rezervlerini ulusallaştırmış, buradan elde edilen gelirle eğitim ve sağlığı ücretsiz hale getirmiştir. Aynı şekilde elektrik ve su hizmetleri de bedelsiz şekilde dağıtılmıştır. Bu ve benzeri değişimler geçiren Libya; Yahudilere, komünist ve marksist propaganda yapanlara ise hapis cezası getirmiştir. 1974 yılında Zawara Beyanı adını alan açıklamayla dikta rejimini iyice oturtan Kaddafi şeriat hukukuna geçildiğini ilan etmiş ve böylece yönetim anlamında önündeki engeller tamamen kalkmıştır (Düzsöz, 2021).

Bunların yanında Kıbrıs Harekâtı sırasında Türkiye'ye, Fransa savaşında Çad'a ve El-Fetih-Filistin Kurtuluş Örgütü gibi İsrail ile mücadele eden gruplara yardımlarda bulunan Libya, Batı karşıtlığı sebebiyle İngilizlere karşı faaliyetleri olan İrlanda Kurtuluş Ordusu (IRA)'na dahi maddi destekte bulunmuştur (Düzsöz, 2021). Ek olarak Afrika'da sömürge ve misyonerlik faaliyeti yürüten gruplara karşı da İslami grupları desteklemiştir. Libya'nın bu uygulamaları dış dünyadan özellikle Batı'dan tepki görmüştür. Amerika Kaddafi'yi terör örgütlerine destek olmakla suçlamış, 1981 yılında Washington'daki Libya Büyükelçiliği'nin faaliyetlerini sonlandırmıştır. Bir yıl sonra da Libya petrollerine ambargo kararını açıklamıştır. Yine dünyanın farklı yerlerindeki terör olaylarından Libya'nın sorumlu tutulmasıyla BM 1992'de bir karar alarak tazminat cezası verse de Kaddafi bunları ödememiş, ardından BM ekonomik ambargoya kadar giden bir yaptırım uygulanmasına karar vermiştir (Demir, 2020).

ABD'nin Kaddafi'yi caydırma çabaları ülke içindeki karşıt görüşlülere cesaretlendirmiştir. Petrol gelirlerinin eskisi gibi olmaması ve BM ambargoları Libya iç siyasetini ve ekonomisini bir hayli yıpratmış, oluşan yeni eğitimli kuşak bazı reform taleplerinde bulunmuştur. Durumdan her ne kadar rahatsız olursa da bazı ekonomik serbestleşme hareketlerine gidilmiş, küçük ama etkili adımlar atılmıştır. Örneğin artık bir getirisi olmayan devlet kurumlarının kapatılması, bazı vergilerin arttırılması ve devlet çalışanı sayısının azaltılması teklif edilmiş fakat bunlar tam olarak uygulanamamıştır (Demir, 2020).

Bu yıllar Kaddafi'nin eğitimli kuşağın taleplerine dikkat etmesi gereken yıllardı. Çünkü Kaddafi ülkedeki yatırım ve hizmetleri batı bölgelerde yoğunlaştırıyor, doğudaki Bingazi gibi şehirlerdeki gençler bu gelişmelerden mahrum bırakılıyordu. Bu durum da doğal olarak gençlerin muhalif gruplara katılımını artırıyordu. Kaddafi her zaman yaptığı gibi bu durum karşısında da sert ve baskıcı tedbirlere başvurmuş, fakat aldığı tutum bu

grupları daha da radikal bir hale bürümüşür. O kadar ki Kaddafi'yi öldürme girişiminde bulunmuşlar buna karşılık Kaddafi hepsini hapsedirmiştir (Sand, 2011).

2000'li yıllara gelindiğinde yaptırımların ağırlığını hafifletmek isteyen Kaddafi dış politikada yumuşamaya gitmiş ve daha pragmatist adımlar atmaya başlamıştır. Batılılar ile yapılan görüşmelerde rejimden talep edilenler büyük oranda kabul edilmiştir. Böylece ABD ve Avrupa ile ilişkilerde gelişmeler olmuş, ayrıca yaptırımların çoğunun kalkacağı sözü alınmıştır. Bunların ardından 2009 yılında ilk kez BMGK'de konuşan Kaddafi, Batılıları ve BM'yi eleştiri yağmuruna tutmuştur. Aynı yılın Kasım'ında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve karşılıklı vize muafiyeti anlaşmasını imzalamıştır. Yine bu yıllarda Türkiye de Libya'daki inşaat alanına büyük yatırımlar yaparak ikili ilişkileri ileri bir seviyeye taşımıştır (Düzsöz, 2021).

Arap Baharı ve Kaddafi Devrinin Sonu

17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin başlattığı ve Orta Doğu'yu isyan dalgasına sürükleyen ayaklanmalar Şubat 2011'de Libya'ya da sıçramıştır. Arap halklarının ortak sorunlarından olan işsizlik, yüksek enflasyon, yolsuzluk ve baskıcı yönetimler küresel güçlerin de kışkırtmasıyla otoriter liderleri deviren bir sürece doğru ilerlemiştir. Bu bağlamda Libya'da demokratik talepleri çoğalan halk, rejimin yıkılması adına Bingazi'de protesto gösterilerine başlamıştır. Başlangıçta şiddet içermeyen gösteriler, muhalif grupların içinden bazılarının hükümet binalarına saldırması ve güvenlik güçlerinin sert karşılık vermesi sonucu büyük şehirlere sıçramıştır. Böylelikle ülkenin doğuda kalan kesiminin neredeyse tamamının, batısının ise çoğunluğunun kontrolünü kaybeden Libya, göstericilerin oluşturduğu Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) ve Kaddafi rejimi arasında ikiye bölünmüştür (Şentuna, 2019).

Askeri darbe ile başa geçtiğinde kabileciliğin, nepotizmin ve sosyal adaletsizliğin sona ereceğini söyleyen Kaddafi, bizzat bu uygulamaları rejiminin ana unsurları yapmıştır. Ülkede 140 farklı kabilenin bulunması ve bunların modern ulus inşasının önünde engel olması ve Kaddafi'nin bunu başaramaması da Libya'yı krize sürükleyen diğer nedenlerdendir (Güneş, 2018).

Ülkenin içine düştüğü bu kaos ortamında hem rejim taraftarları hem de çok sayıda üyesi bulunan kabileler muhalif tarafa geçmiştir. Avrupa Birliği, İslam Konferansı ve Arap Ligi gibi örgütler Libya'yı sivil ölümler ve şiddetten ötürü kınamışlardır. Büyüyen olaylar uluslararası medyanın da konusu olmuştur. BM de Güvenlik Konseyi'nde aldığı bir karar ile olayların barışçıl bir şekilde çözümlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Kısa süre içinde Libya'ya silah ambargosu ve uçuşa yasak bölge ilanı gibi yaptırımlar uygulanmıştır. Buna karşın Kaddafi'nin tehditlere boyun eğilmeyeceği ve ayaklanmacılara merhamet gösterilmeyeceği şeklindeki açıklamaları olayları daha da tırmandırmıştır. Bunun üzerine BMGK bir karar daha almış, öncekilere benzer taleplerin yerine getirilmemesi durumunda alınabilecek bütün önlemlerin devreye sokulacağını açıklamış ve bu da askeri müdahaleyi gündeme getirmiştir (Şentuna, 2019).

19 Mart 2011'de Paris'te toplanan NATO üyeleri, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı karara dayanarak bir yol haritası belirlemişlerdir. Bu doğrultuda Libya'ya askerî hareket başlatılmış, yaklaşık 10'dan fazla ülke operasyona destek vermiştir. Ağustos ayına gelindiğinde Trablus ve Bingazi gibi iki büyük şehir rejimin elinden kurtarılmıştır. 20

Ekim'de de Kaddafi muhaliflerce ele geçirilmiş ve öldürülmüştür. Ardından 31 Ekim'de NATO askeri operasyonunu sonlandırmış ancak bu durum Libya'daki iç çatışmayı sona erdirmemiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

Kaddafi Sonrası Demokrasi Deneyimi

Ayaklanmalar başladığından beri uluslararası arenada kabul gören UGK, Temmuz 2012'de seçimler yapılana kadar geçici hükümet kurma görevini üstlenmiştir. Bununla beraber Kaddafi ölünce bütün devlet mekanizması da çöktüğünden ve UGK içinde çok fazla farklı grup olduğundan yeni yönetim nezdinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kaddafi'ye karşı birleşen tüm oluşumlar rejim devrilince güç arayışı içine girmiştir. Hatta bazı milis gruplar UGK'nın merkezleşme çabalarına karşı özerkliğini koruyarak silah bırakmayı reddetmişlerdir. Ülkedeki otorite eksikliğinden ötürü pek çok örgüt kendi fikirlerini dayatma yoluna gitmeye başlamıştır. Bu da radikallaşmayı doğurmuş ve hatta oluşan güvenlik sorunları dolayısıyla petrol gelirlerinde azalma dahi görülmüştür. Gerekliğinde ülke içi ve dışından aktörlerin yardımıyla süreci yönetmeye çalışan UGK, yine de yeterli meşruiyete sahip olmaktan uzak kalmıştır (Demir, 2020).

7 Temmuz 2012'de genel seçimler yapılmış ve başında Mahmud Cibril'in olduğu Ulusal Güçler İttifakı seçimleri kazanmıştır. Birkaç ay sonra Mustafa Ebu Şakur Libya'nın seçimle gelen ilk başbakanı olmuştur. Ancak sunduğu kabine listesi iki sefer reddedilince görevinden ayrılmış ve yerine Ali Zeydan gelmiştir (Taşçı, 2021). Nisan 2013'te meclisten siyasetten men kanunu çıkmış, Kaddafi döneminden kalan Mahmud Cibril ve diğer bürokratlar siyasi sahanın dışına itilmiştir. Bu kanun mecliste tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Zeydan Hükümeti ve diğer unsurlar arasında gerilimler artarak devam etmiş, hatta yeni ortaya çıkan yerel silahlı milislerden destek alınmıştır. Bu durum bazı federatif uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bingazi petrollerini kontrol eden İbrahim Cadran burada federatif bir yapı kurmuş ve petrolü kendi ismiyle satmaya başlamıştır (Demir, 2020).

Temmuz 2013'te Mısır'da yaşanan askeri darbe hiç şüphesiz Libya'yı da etkilemiştir. Güvenlik eksikliği bölgede radikal İslami hareketlerin etkinliğini artırmış ve bunun üzerine ABD'nin teröre karşı operasyonları olmuştur. Bu operasyonlarda El-Kaide lideri Abu Anas El-Liby kaçırılmış, daha sonra ise karşı tepki olarak Başbakan Ali Zeydan kaçırılmıştır. Büyük infial yaratan kaçırılma olayları tekrar bir iç savaş yaşanması ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu gelişmelerin ardından Şubat 2014'te eski rütbeli askerlerden Halife Hafter bir televizyon kanalında darbe ilanı yapmıştır. Ülkedeki istikrarsızlığa dikkat çeken Hafter, radikal İslamcı hareketlere ve terör örgütlerine karşı mücadele edeceğini açıklamıştır. Mayıs 2014'te ise bahsettiği silahlı gruplara karşı geniş çerçevede operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Bu sırada hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakan yapılan darbenin illegal olduğunu belirtmişlerdir. Fakat ilerleyen günlerde bazı askeri kuvvetlerin Hafter'e katılacağını bildirmesinin ardından Ali Zeydan da Hafter'i desteklediğini ilan etmiştir (Demir, 2020).

ABD, Fransa ve İtalya gibi bölge petrollerine ilgisi bulunan ülkelerin desteğini arkasına alan Hafter, Trablus'taki parlamento binasını ele geçirmiştir. Milli Genel Kongre'nin (MGK) lağvedilerek Temsilciler Meclisi adında kendisine ait bir yönetim kurmayı hedeflemiştir. Ardından MGK yeni bir seçime zorlanmış ve bu seçimler Hafter'in lehine sonuçlanmıştır. Güvenlik endişeleri nedeniyle yeni oluşan Temsilciler Meclisi'nin

Tobruk'a taşınmasıyla ülkede 2 farklı meclis yapısı oluşmuştur. Libya'da oluşan bu durum üzerine BM öncülüğünde Libya Destek Misiyonu aracılığıyla MGK ile Temsilciler Meclisi arasında Aralık 2015'te bir uzlaşmaya varılmıştır. "Libya Siyasi Anlaşması" (LSA) adını alan uzlaşmaya göre Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) adını alacak bir yürütme organı oluşturulacaktır. Ocak 2016'da UMH'nin başkanlığına gelen Fayiz El Serrac, Nisan ayında ABD, İngiltere ve İtalya'nın da yardımlarıyla IŞİD'in kontrol ettiği Sirte'yi terör unsurlarından temizlemiştir. Bu sırada Hafter de Libya'nın doğusunda benzer faaliyetlere girişmiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

Her ne kadar BM tarafından tanınan Libya'nın tek meşru temsilcisi UMH olsa da Hafter'in Tobruk'taki meclisi onay vermeyince süreçte ilerleme kaydedilememiştir. Aynı şekilde bazı ülkeler de kendi çıkarları doğrultusunda UMH'ye değil Hafter'e destek vermiştir. Aldığı destekle ülkenin büyük çoğunluğunu kontrol eden Hafter, doğudaki petrol sahalarını da ele geçirmiştir. 2018 yılına kadar devam eden çatışmalar genel seçimlerin yapılması için ateşkesle durma noktasına gelse de pek çok yerde devam etmiştir. Nisan 2019'a gelindiğinde Hafter'in komutasındaki Libya Ulusal Ordusu birçok kez saldırı düzenleyip başarısız olduğu Trablus'a tekrar saldırınca çok sayıda sivil göç etmek durumunda kalmış ve hayatını kaybetmiştir. UMH Başkanı Serrac bu saldırıyla siyasi çözüm umutlarının sona erdiğini ifade etmiştir. Bu aşamadan sonra diplomatik ziyaretlerini artıran Serrac İtalya, Almanya ve Türkiye gibi ülkelerle görüşmüştür. 29 Kasım'da Türkiye ile "Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası"nı imzalamış ve bu çabalarıyla Hafter'i çözüme ikna etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin verdiği destekle Hafter'in ilerlemesi durdurulmuş, askeri sahada denge sağlanmıştır (Karaaslan, 2023).

Ocak 2020'de Berlin'de toplanan konferans 55 maddelik bir bildirge yayınlansa da uygulama kısmında başarısız olunması nedeniyle tekrardan belirsiz bir sürece doğru ilerlenmesi sonucunu doğurmuştur. Hafter'in tutumunun değişmemesi üzerine UMH "Barış Fırtınası Operasyonu" adını verdiği operasyonlara başlamış ve stratejik önemi olan Watiya Hava Üssü'nü ele geçirmiştir. Ardından ilerlemeye devam edilmiş ve Libya'nın batı kısmı büyük oranda kurtarılmıştır (Güneş, 2022).

Haziran ayında Hafter ateşkes çağrısında bulunmuş ve Mısır lideri Sisi ile açıkladıkları Kahire Bildirgesi ile Libya'da ateşkes sağlanmıştır. Bunun ardından Serrac Eylül ayında istifa edeceğini açıklamış, 23 Ekim'e gelindiğinde ise BM arabuluculuğunda UMH ile Hafter arasındaki ateşkesi kalıcı kılan anlaşma imzalanmıştır. Yine BM aracılığıyla 24 Aralık 2021 seçimlerine kadar geçici yönetimin belirlenmesi amacıyla Tunus'ta bir oturum gerçekleşmiştir (Düzsöz, 2021). Yüksek Seçim Komisyonu anlaşmazlıklar ve aday listesindeki problemler nedeniyle seçimlerin ertelendiğini duyurmuştur. Bu tarihten günümüze kadar hala Libya'da seçimler gerçekleşmemiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

Bu bilgiler ışığında Stratejik-Diyalog modelinin ilk aşaması olan "sorun tanımı" adımı doğrultusunda Libya'nın içinde bulunduğu krizi dört safhaya ayırmak mümkündür. Birincisi Kaddafi'nin askeri darbeye başa geçtiği ve 42 yıl boyunca otoriter bir yönetim anlayışını benimsediği dönemdir. Ardından Arap Baharı'nın başlamasıyla ayaklanmaların Libya'ya sıçraması ve uluslararası müdahalenin bulunduğu dönem gelmektedir. Üçüncü safha ise Kaddafi sonrası demokrasi deneyiminin başarısız olduğu ve Hafter'in Libya'nın doğusunda yeni bir yönetim kurmasını içeren dönemdir. Son safha da 2020 Ekim'deki ateşkes ve günümüzdeki belirsizlik süreci olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu dört safhanın da neredeyse ortak olan özelliklerinin başında Libya’da bir ulus bilincinin oluşmaması nedeniyle çok başlılık sorununa bir çözüm getirilememesi gelmektedir. Bu sorunun kaynağı büyük oranda ülke içi siyasetten kaynaklansa da dış etkenler de azımsanamayacak boyutta önem arz etmektedir. Bölgede çıkarları bulunan diğer ülkelerin zaten karışık olan iç siyasette taraf tutarak durumu körüklemeleri içinden çıkılmaz bir vaziyete doğru gidilmesine yol açmaktadır.

Libya Krizinde Aktörler

Ele alınan yöntemin bir sonraki aşaması olan “Aktör Analizi” kısmında Libya’daki iç ve dış aktörler olmak üzere krize doğrudan ya da dolaylı etkisi olan unsurlara değinilecektir.

Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)

Kaddafi sonrası tam bir karışıklığa sürüklenen Libya’da meşruiyet ve temsiliyet gücüne sahip hükümet eksikliği bulunmaktaydı. Bunun yanında ülkenin siyasi ve coğrafi anlamda dağınık olmasında kabilelerin de etkisi büyüktü. Bu kırılğan yapının güvensiz bir ortam sunmasına düzenli ordu ve devlet kurumlarının olmaması da eklenince başta radikal terör örgütleri olmak üzere diğer aktörler de bu otorite boşluğundan faydalanmak istemişlerdir (Karaaslan, 2023).

Sayılan eksiklikler nedeniyle 2012’de yapılan genel seçimler Libya’da demokratik bir ortam hazırlanmasına yardımcı olamamıştır. 2013’te parlamentodan çıkan siyasetten men kanunu ile az sayıda olan uzman kamu görevlilerinin tasfiye edilmesi, yeni tartışmalara ve gerilimlere yol açmıştır. Beraberinde gelen üst düzey yetkililerin istifaları ve Başbakan Ali Zeydan’ın kaçırılması gibi olaylar Libya’daki güç ve otorite boşluğunun derinden hissedilmesine yol açmaktaydı. Böyle bir ortamda emekli bir General olan Hafter darbe ilanında bulunmuş ve ülkenin büyük çoğunluğunu kontrolü altına almıştır (Güneş, 2022).

Bu bilgiler ışığında Libya’nın iç siyasetteki en önemli iki aktörünün Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Halife Hafter olduğunu söylemek mümkündür. Yerel silahlı gruplar ve kabileler de iç siyasette önemli yer tutsa da bu iki aktör etrafında bunlardan bahsetmek daha doğru olacaktır.

Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından kurulan ve Libya’ya yapılan askeri müdahale öncesinde ve sonrasında uluslararası sahada Libya’nın temsilcisi olarak görülen UMH, Libya krizinin en önemli aktörlerindendir. BM, AB ve NATO gibi unsurların resmi olarak tanıdığı hükümet, bu unsurlarca askeri, ekonomik ve lojistik olarak desteklenmektedir. Ayrıca Türkiye, İtalya ve Katar da Trablus merkezli “meşru hükümet”i tanımakta ve sahada olsun uluslararası arenada olsun desteğini sürdürmektedir (Duman, 2022). BM’nin öncülüğünü ettiği ve Başkanlık Konseyi ile birlikte kurulan UMH; bağımsız yargı, iç güvenliği sağlama, milli birlik yolunda ilerleme ve ülkede egemen siyasi yapıyı oluşturma gayeleri etrafında kurulmuştur. Ancak Hafter’in Tobruk’taki Temsilciler Meclisi’nin boykotu sonucu istenilen ilerleme sağlanamamıştır. UMH’nin liderliğini yapan Serrac, neredeyse hiçbir zaman ülke genelinde aradığı tam desteği bulamamış ve meşruiyeti sorgulanmıştır. Bunun sonucunda da Hafter ile aralarında çatışmalar devam etmiş, ülkede siyasi birliğin sağlanması imkânsız hale gelmiştir (Demir, 2020). Sonu gelmeyen bu çatışmalar sebebiyle BM, UMH ve Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi’ni birleştirmek için tekrardan girişimlerde bulunmuştur. Libya Siyasi Diyalog Forumu’nda geçici hükümet olarak kurulan Ulusal Birlik Hükümeti, bir sonraki genel seçimlere kadar

hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere Yüksek Seçim Komisyonu'nun kararıyla planlanan seçimler ileri bir tarihe ertelenmiş ve halen yapılamamıştır (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

Halife Hafter

Libya krizinin bir diğer önemli aktörü hiç şüphesiz Halife Hafter'dir. 1943 yılında Bingazi'de doğan Halife Belkasım Hafter, Kral İdris'e yapılan darbede Hür Subaylar Ordusu'nda Kaddafi ile birlikte yer almıştır. Daha sonra Genelkurmay Başkanlığı'na atanmış, Çad'la yapılan savaşta ordunun başında bulunmuştur. Bu savaşta esir düşmüş ve ABD'ye iltica etmiştir. 2011'de ayaklanmaların çıkmasıyla Libya'ya geri dönmüş ve 2014 yılında Milli Genel Kongre'nin çalışmalarının durdurulduğunu ilan ederek darbe açıklaması yapmıştır. Tobruk'ta yeni seçilen Temsilciler Meclisi'nin Hafter'i Libya Ulusal Ordusu'nun lideri ilan etmesiyle ülkede ikili bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Pek çok devlet ve uluslararası örgüt Libya'nın tek temsilcisi olarak UMH'yi tanısa da bölgedeki çıkarları doğrultusunda Hafter'e destek veren çok sayıda ülke bulunmaktadır. Bu destekten ve otorite boşluğundan faydalanan Hafter, ülkenin büyük çoğunluğunu ele geçirmiştir (Düzsöz, 2021).

Mayıs 2014'te DAESH'e karşı "Onur Operasyonu" adını alan askeri operasyon düzenlemiş, kontrolü altındaki bölgeleri terörden temizlemek adına büyük bir adım atmıştır. Daha sonra ise BM destekli UMH'ye karşı saldırılarda bulunmuş fakat Türkiye'nin UMH'ye etkin desteği sebebiyle askeri alanda başarısız olmuştur. Hafter'e destek veren ülkelere baktığımızda ise başta Fransa ve Rusya'nın geldiği görülmektedir. Teröre karşı mücadelesi ve ülkedeki etkisi bakımından bu ülkelerin desteğini kazansa da ordusunun içinde illegal unsurların ve sefeli milislerin bulunmasından dolayı Libya'nın geri kalanından yeterli desteği alamamıştır. Rusya'nın Wagner paralı milislerinden askeri, Fransa'dan politik ve lojistik, Birleşik Arap Emirlikleri'nden petrol ve İHA/SİHA ağırlıklı hava desteği, Suudi Arabistan'dan finansal ve Mısır'dan askeri destek alan Hafter, bu destekler sayesinde Libya'daki durumu bir vekalet savaşına dönüştürmüştür (Taşçı, 2021).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Kral İdris devrinde Libya'nın Batı ile ilişkilerinin iyi olmasına karşın Kaddafi'nin gelmesiyle özellikle ABD ile ilişkiler hep sorunlu olmuştur. Sovyet Rusya ile temasta olunması ve pek çok ülkede emperyalizm karşıtı uygulamaların desteklenmesi ABD yönetiminin tepkisini çekmiştir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde Kaddafi'nin adımlarıyla ikili ilişkilerde gelişmeler görülmüştür. Kitle imha silahlarının durdurulması gibi konularda attığı adımlar Libya-ABD ilişkilerini normalleştirmiştir. Arap Baharı patlak verdiğinde ise Irak işgalinden kaynaklanan olumsuz imajın etkisiyle bu ülkelere direkt müdahale yerine uluslararası müdahaleyi savunan ABD yönetimi, Libya'da da benzer şekilde geriden liderlik amacıyla olmuştur (Demir, 2020).

BMGK'nin Şubat 2011'de aldığı karar sonrası Fransız uçakları askeri operasyon başlatmış, daha sonra bu operasyon NATO'ya devredilmiştir. Harekatlar sonucu Kaddafi hükümeti devrilmiş ve Obama yönetimindeki ABD, Bush'un yaptığının tersine geriden liderlik politikasıyla anti-emperyalist tepkilerinden nasibini almamıştır. Obama'nın Libya'daki demokrasi inşası için politika geliştirmemesi ve ABD Büyükelçisi'nin öldürülmesiyle ülkedeki karmaşıklığın bir çözüme kavuşması daha zor hale gelmiştir.

ABD'nin bölgede aktif olmamasının bir diğer nedeni olarak da buradaki petrolere olan ihtiyacının son yıllardaki en düşük seviyeye gelmesi gösterilmektedir (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

BM Libya Özel Temsilciliği'nin yürüttüğü siyasi uzlaşma görüşmelerine katılan ABD, bölgedeki gelişmeleri izleyerek konumunu korumaktadır. Ayrıca ülkedeki varlığını DAEŞ gibi terör örgütleriyle mücadeleyle sınırlandırmıştır. ABD'nin bu tutumunun hem müttefiklerinden eleştiri alması hem de Rusya'nın Hafter'i desteklemesi ve taraflar arasında arabulucu olmaya çalışarak aktif olması nedeniyle Libya politikalarının tekrar gözden geçirilmesi sonucunu doğurmuştur (Demir, 2020). Bunun ardından 2019'da UMH ile terörle mücadele konusunda anlaşma imzalayan Trump yönetimi, Hafter'in saldırılarını artırmasıyla askerlerini bölgeden çekmiştir. Nisan ayında Trump ile Hafter arasında bir telefon konuşması gerçekleşmiş, Hafter'in terörle mücadeleyi sürdüreceği ve ülkede barış sağlanacağı belirtilmiştir (AP News, 2019).

Konuyla ilgilenen bazı yazarlara göre ABD'nin bu hareketlerinin sebebi olarak Hafter'in iç savaştan galip çıkabileceği ihtimali gösterilmiş ve bazı müttefik devletlerin ABD'yi etkilediği düşünülmüştür. Bölgede aktifliğini güçlendirme amacıyla Berlin Konferansı'na katılan ABD, bu sırada Hafter ile bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede saldırıların artmamasına ve toprak bütünlüğünün sağlanmasına vurgu yapılmıştır. Ekim 2020'deki ateşkes sonrası ABD'nin Libya politikaları Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin düşürülmesi doğrultusunda şekillenmektedir (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

Rusya

Daha önce de bahsedildiği üzere Kaddafi ve Sovyet Rusya ilişkileri olumlu yönde ilerlemiş hatta Libya'dan pek çok öğrenci Sovyet Rusya'da eğitim görmüştür. Buna karşılık Sovyetler de Libya'ya yönelik yatırımlarda bulunmuştur. Yeraltı ve yer üstü kaynaklara ait tesisler açılmış, Libya ordusuna destek amacıyla silah ve teçhizat sağlanmıştır. Rus lider Putin devrinde de iyi ilişkiler doğrultusunda Libya'nın bir miktar borcu silinmiştir. Arap Baharı sonrası Libya'ya yönelik BMGK kararına çekimser kalan Rusya, rejim değişikliğinin karşısında olmuştur (Karakaya & Çelik, 2021).

Kaddafi sonrası ekonomik ve siyasi çıkarları zedelenen Rusya politikalarında değişikliğe gitmiştir. 2014 yılından sonra Libya'da kaosun artmasıyla daha aktif politikalar izlenmesi hedeflenmiştir. BM tarafından tanınan meşru hükümet UMH yerine Hafter desteklenmektedir. Rusya'nın buradaki amaçları Akdeniz'de askeri bir üs ile bölgede var olmak, enerji ve göç konularında etkili bir aktör olma ve Mısır-BAE-Suudi Arabistan gibi ülkeleri ABD güdümünden çıkarmaktır. Bu doğrultuda Ocak 2017'de Hafter'in Bingazi'de karşıladığı Rus uçak gemisinde bir görüşme gerçekleşmiş, teröre karşı mücadele vurgusu yapılmıştır (Demir, 2020).

Hafter'in saldırıları ve güvenlik endişeleri sebebiyle ABD'nin askerlerini geri çekmesinden faydalanan Rusya, çok sayıda Wagner paralı askerlerini bölgeye yerleştirmiştir. Türkiye'nin desteği ile UMH'nin ilerlemesi ve Hafter'e gönderilen paraların Malta'da yakalanması üzerine Rusya büyük imaj kaybına uğramıştır. 2020'de yapılan ateşkese rağmen Rusya bölgedeki askeri varlığını devam ettirmiştir. Ek olarak bölgedeki siyasi etki alanını artırmak için yapılacak olan genel seçimlerde Seyfülislam Kaddafi'yi destekleme yoluna gidilmiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023).

Türkiye

Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Libya'yı topraklarına katması ve 20. yüzyıla kadar yönetmesi Türkiye'nin günümüzde Libya'ya verdiği değer tarihi sebebi olarak gösterilmektedir. Cumhuriyet kurulduktan sonra da yakın ilişkiler devam etmiş, bağımsızlığını kazanan Libya 1952 yılında resmen tanınmıştır. Kaddafi devrinde de iş birliği sürmüştür, hatta 1974 yılındaki Kıbrıs Harekatı'nda Türkiye'ye uygulanan ambargoyu delerek ekonomik yardım yapılmıştır. İki ülke arasındaki mal ve hizmet ihracatı 2000'li yıllarda da yüksek seviyelerde seyretmiştir (Güneş, 2022).

Arap Baharı'nın ilk zamanlarında NATO operasyonuna insani yardım noktasında katılan Türkiye, Kaddafi'nin de içinde olduğu bir çözüm hedefinde olmuştur. Ancak gelişen olaylarla birlikte Trablus'taki Ulusal Konsey'i tanımış ve büyükelçiliğini açan ülkelere destek vermiştir. Hafter'in 2014'te sahaya çıkmasının ardından Türkiye siyasi İslamcı bloğa yardımlarını sürdürmüştür, 2015'te UMH'ye desteğini açıklamıştır. Türkiye'nin bu politikalarının diğer sebepleri arasında Akdeniz'in doğusunda hatırı sayılır aktörlerden olma isteği de gösterilmektedir (Demir, 2020).

Öte yandan Yunanistan, BAE, Mısır ve İsrail Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de dar bir kıyıya hapsedmek için birlikte hareket etmişlerdir. Bunların sonucunda daha aktif olmak isteyen Türkiye, Libya ile 2019 Kasım'da "Doğu Akdeniz'de Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakatı" imzalamıştır. Böylece iki ülkenin deniz sınırları belirlenmiş ve Türkiye Doğu Akdeniz'deki haklarını güvence altına almıştır. Hem enerji konusunda hem de bölgedeki güç mücadelesinde önemli kazanım elde edilmiştir. Ardından Ocak 2020'de TBMM'de Libya tezkeresi onaylanmış, Hafter'in sahada istediği sonuçları almasının önüne geçilmiştir. Türkiye'nin varlığı UMH'nin Hafter karşısında elini güçlendirmesinin yanında Rusya'nın da bölgedeki aktifliğini sınırlamaktadır (Güneş, 2022).

Doğu Akdeniz'deki enerji faaliyetlerinin en önemlilerinden biri de hidrokarbon arama çalışmalarıdır. Ekim 2022'de Trablus'ta görüşen iki ülke yetkilileri hidrokarbon konusunda mutabakat muhtırası imzalamıştır. Bunun yanında ekonomi, enerji ve askeri konularda da anlaşmalar imzalanmıştır (Duman, 2022).

Avrupa Ülkeleri

Libya'nın Avrupa kıtasına coğrafi yakınlığı sebebiyle hem Avrupa Birliği (AB) hem de AB'den farklı politikalar izleyen ülkeler açısından ekonomi, enerji ve güvenlik konuları Libya ile ilişkilerin gündemini belirlemektedir. Ancak genel olarak bakıldığında ortak bir politika eksikliği açık bir şekilde görülmektedir.

2011 sonrası süreçte Kaddafi'nin yıkılmasının ardından AB Libya Ulusal Konseyi'ni desteklemiş ve maddi yardımlarda bulunmuştur. Daha bu noktada başlayan Avrupa ülkeleri arasındaki görüş ayrılıkları, Hafter'in de sahaya çıkmasıyla artarak devam etmiştir. 2015'teki "Libya Siyasi Anlaşması" ile AB Libya'nın meşru temsilcisi olarak Trablus merkezli UMH'yi tanımıştır. Libya'nın AB için önemine bakacak olursak, enerji güvenliği, ekonomik ilişkiler ve göç konularının öncelikli olduğunu söylemek mümkündür. AB ve Libya arasındaki ithalat oranının büyük çoğunluğunu enerji oluşturmaktadır. Enerjinin yanında göç konusu da AB'nin politikalarını şekillendiren bir diğer meseledir. Libya'dan İtalya kıyılarına geçerek Avrupa'ya ulaşan göç akımını

engellemek isteyen AB, aşırı sağ ve popülist hareketlerin etkisiyle bu konuda adımlar atmamak zorunda kalmıştır. Mültecilerin Avrupa'ya geçişini engellemek adına UMH'ye sahil güvenliğinin sağlanması için eğitim ve maddi yardımlarda bulunulmuştur. Bunların yanında Libya'nın istikrara kavuşması AB'nin endişe ettiği konuların azalmasına neden olacaktır. Bu yüzden arabuluculuk faaliyetlerine girişmek isteyen AB'nin henüz istediği başarıyı sağlayamadığı görülmektedir. Başarısızlığın nedeni olarak özellikle Fransa ve İtalya'nın Libya konusundaki görüş ayrılıkları ön plana çıkmaktadır (Alkanat, 2020).

BM'nin 1973 sayılı kararı ile müdahalenin öncülüğünü üstlenen Fransa, Kaddafi rejimi unsurlarına karşı operasyona girişmiştir. Daha sonra operasyon NATO'ya devredilmiş, Fransa UGK'yi tanıyan ilk ülkelerden olmuştur. Serrac hükümetine desteğini açıklayan Fransa, Hafter'e verdiği desteği başlarda gizlese de Macron iktidarı açık bir şekilde Hafter'e desteğini belirtmiştir. Bu desteğin nedenleri arasında Hafter'in terörle mücadelesi, doğal kaynakların korunması ve sınır güvenliğini sağlama düşünceleri bulunmaktadır. Bu şekilde Libya'daki ekonomik, siyasi ve askeri konulardaki çıkarlarını koruduğunu düşünen Fransa sömürgeci geçmişinin de etkisiyle bölgede varlığını sürdürme hedefindedir (Demir, 2020).

Libya krizinde Fransa ile ters düşen İtalya, coğrafi ve tarihi yakınlığının olması nedeniyle bölgedeki gelişmelerden en çok etkilenen ülkelerdendir. Libya'da enerji konusunda ülke çıkarlarını devam ettirmek isterken bir yandan da mülteci problemine karşı çözüm olması için UMH'ye destek vermektedir (Karakaya & Çelik, 2021).

Bölge Ülkeleri

Libya krizinde doğrudan ya da dolaylı etkisi olan aktörler arasında bölgedeki diğer ülkeler de gelmektedir. Bunların da başını BAE, Mısır ve Suudi Arabistan çekmektedir. Bu aktörlerin Libya'daki gelişmelere bakış açısı AB'ninkine paralel olarak bölgesel güvenlik ve enerji güvenliği eksenindedir. Arap Baharı'nda olduğu gibi Libya'da da halkın demokrasi taleplerine karşı olan BAE ve Suudi Arabistan, burada da otoriter düzenden yanadırlar. Ayrıca enerji konusunda da ülke çıkarlarına göre hareket ederek en fazla payı alma hedefindedirler (Demir, 2020).

Libya'daki iç savaştan direkt etkilenen bir ülke olan Mısır, sınır güvenliğini koruma adına pek çok önlem almıştır. Önlemlere rağmen terör örgütü üyelerinin ve kaçakların ülkeye girişine engel olamamıştır. Ek olarak Arap Baharı sonrası Libya'da çalışıp ülkeye döviz sokan Mısırlıların işlerini bırakması üzerine Mısır ekonomisi ciddi şekilde etkilenmiş ve iki ülke arasındaki ticarete düşüş yaşanmıştır. Ayrıca bölgede Müslüman Kardeşler ideolojisinin etkisini azaltmak ve teröre yer vermemek için Hafter'e askeri destek sağlanmaktadır. Benzer şekilde Suudi Arabistan da Hafter'in yanında olan ülkelerdendir. Bölgede otoriter bir rejim isteyen Arabistan, desteğini Şeyh Rabi el-Mehdalli'ye bağlı milis kuvvetler üzerinden sürdürmektedir. Bölgede siyasi olarak aktif olma politikasını enerji kaynaklarını ve stratejik avantajlarını kullanamayan meşru bir hükümet eksikliği üzerine kurmaktadır. Son olarak BAE de Libya denklemine yer edinmek üzere Suudi Arabistan ile hareket ederek Hafter'e desteğini açıklamıştır. Askeri, siyasi ve ekonomik konularda yardımlarını esirgemeyen BAE, Hafter'e insansız hava aracı tedarikini de sağlamıştır (Karakaya & Çelik, 2021).

Stratejik Hedefler ve Uygulama

Bu bölümde genel hatlarıyla Libya krizine çözüm olabilecek adımlara yer verilecektir. Bu doğrultuda ilk ele alınması gereken krizi oluşturan faktörleri incelemektir. 42 yıllık Kaddafi iktidarı sonrası ülkenin demokrasiye geçişinde engel olan nedenlerin başında kabilecilik anlayışı gelmektedir. Nüfusun büyük kısmının siyasi ilişkileri kabile bağları üzerinden oluşmaktadır. Zawiye, Warfala, El Magariha ve El Zuwayya kabileleri Libya'nın önde gelen kabilelerindedir. Bunların arasındaki çekişmeler Libya'nın milli bilincinin oluşturulmasındaki en büyük engellerden birisi olarak gösterilmektedir. Kaddafi sonrası barışa yönelik diyalogun gerçekleşmesini zorlaştıran kabilelerin etkisi şehirleşmeyle birlikte azalsa da önemini yitirmemiştir (Işık, 2020).

Bu noktada yapılması gereken kabilelerin sosyal ve siyasi hayatta hem kendi içinde hem de diğer insanlarla arasında eşit şekilde muamele görmesi ve güçlerinin azaltılmasıdır. Bu sayede herkes eşit vatandaşlık kapsamında kendisini Libya devletinin bir ferdi olarak görebilir ve milli birliğin oluşması sağlanabilir. İstikrarlı bir siyasi yapı, sosyal hayata katılımı teşvik ve güçlü bir askeri sistem ile bu sorunun büyük oranda aşılacağı muhtemeldir.

Libya krizindeki belki de en önemli faktör iki başlı bir hükümet sisteminin olmasıdır. BM ve diğer ülkeler nezdinde yapılan arabuluculuk girişimlerinin sonuçsuz kalmasının altında yatan sebeplerin başında bu durum gelmektedir. Örneğin 2020 yılının başında düzenlenen Berlin Konferansı'nda oluşturulan Libya Siyasi Diyalog Forumu mekanizmasından çıkan "Yol Haritası" adımları büyük oranda uygulansa da nihai aşama olan seçimlerin gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Bu yüzden Libya'nın tek bir hükümet tarafından yönetilerek güveni ve huzuru sağlayamaması sorunu devam etmektedir. Bunu aşmak için öncelikle iki tarafın da müdahil olduğu anayasanın hazırlanması, bu anayasa doğrultusunda hükümetin kurulması, kurulan hükümetin ülkenin iç ve dış sorunlarını çözmesi için gerekli ortamın hazırlanması ve başta BM olmak üzere diğer uluslararası örgütlerin ve devletlerin bu sürece destek olması gerekmektedir. Böylece siyasi sorunun en önemli kısmını tamamlamak mümkün olacak ve krizin aşılmasındaki engeller kalkacaktır.

Son olarak bir diğer faktör ise Libya'daki dış güçlerin varlığıdır. Coğrafi konumu ve zengin doğal kaynakları sebebiyle stratejik önemi büyük olan Libya, Arap Baharı olayları sonrası Kaddafi'nin düşüşüyle istikrarsız bir ortama dönüşmüş ve pek çok devlet ve örgütün fayda sağlamak istediği bir ülke haline gelmiştir. Bu durum da halihazırdaki sorunları daha da büyütüştür. Rusya Akdeniz'de üs edinme fırsatı bulurken ABD ise bölgede etkisi olan bir Rusya istememektedir. Avrupa ülkeleri enerji ve göç konularına yoğunlaşırken Türkiye istikrarın sağlanması ve güçlü bir aktör olma yolunda adımlar atmıştır. Yine bölgedeki diğer ülkeler de soruna bir şekilde dahil olmuş, Libya'daki durum daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Tüm bunları çözmek için BM aracılığıyla dış müdahalelerin ülkeye etkisini azaltma çabalarına girişilmesi gerekmektedir. Libya'nın durumu için toplanan konferanslara benzer şekilde krizde dolaylı ya da doğrudan etkisi olan tüm tarafların toplanıp güven ve istikrar ortamının sağlayacağını taahhüt etmeleri gerekmektedir. Böylelikle bağlayıcı bir Libya kararı ile herkesin kabul ettiği ve direkt sorunlara yönelik adımların atılabileceği muhtemel gözükmektedir.

Sonuç

Bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren demokrasi anlayışını kazanamayan Libya, birçok etmenin de devreye girmesiyle bir kaos ortamına dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinden çıkıp Batılıların kontrolüne girdikten sonra 1951 yılındaki Birleşmiş Milletler kararına kadar egemenliğini eline alamamıştır. 1969 yılında da Kaddafi'nin darbeyle başa geçmesi 2011 yılına kadar ülkeyi bir arada tutsa da o tarihten itibaren ülke içi karışıklıklar uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür. Milliyetçi ve sosyalist fikirler etkisinde kalan Kaddafi, devrilene kadar ülkeyi bu doğrultuda yönetmiştir. Yönetim anlamında tamamen gücü eline geçirdiğinde ise 1974 yılında Zawara Beyanı ile diktatörlüğünü ve şariat hukukuna geçildiğini ilan etmiştir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı olaylarının ülkeye sıçraması durumu daha da şiddetlendirmiş ve iki farklı hükümetin, kabilelerin ve dış müdahalelerin ortasında kalınmıştır. Diğer iç karışıklık yaşayan ülkelerin aksine Libya iç savaşı mezhepsel ya da rejim değişikliği boyutunda olmaktansa güç boşluğunu doldurma noktasında ilerlemiştir. Kaddafi'nin 42 yıllık otoriter rejimi sonrası oluşan güç boşluğu, ülke içi ve dışı aktörlerin ilgisini çekmiş, bu boşluğu doldurmak için harekete geçmelerine sebep olmuştur.

BMGK kararı ile harekete geçen NATO üyeleri, Libya'yı Kaddafi rejiminden kurtarmış ve iç savaşı sonlandırmıştır. Ardından 2012'de seçimler yapılmış, Ulusal Güçler İttifakı seçimden galip çıkmıştır. Bazı milis grupların silah bırakmaması ve Kaddafi bürokratlarının siyasetten menedilmesi gibi olaylar ülkede idari ve sosyal anlamda suların durulmadığını göstermekteydi. Bu doğrultuda 2014'te darbe ilan yapan Halife Hafter Trablus'ta Temsilciler Meclisi adında bir hükümet kurmuştur. Bu noktadan itibaren Libya'da ikili yönetim durumu ortaya çıkmıştır. Bir yanda BM tarafından tanınan meşru yönetim Ulusal Mutabakat Hükümeti ve bir yandan da Hafter güçleri bulunmaktaydı. Uluslararası arenada büyük çoğunluk UMH'yi tanısa da Hafter'in tarafını tutan pek çok ülke de bulunmaktadır. Özellikle Batılı ülkeler ve Türkiye-Katar UMH'nin yanındayken Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Mısır ise Hafter'in tarafında yer almaktadır. Başlangıçta ülkenin önemli şehirlerini kontrolü altına alan Hafter, Türkiye ve Katar'ın Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne askeri ve finansal konulardaki ciddi desteğiyle pozisyonunu kaybetmeye başlamıştır. Öte yandan Amerika da önceleri 'geriden liderlik' pozisyonundayken daha sonraları Hafter'e karşı pozisyon almaya başlamıştır.

Sonraki yıllarda da ülke içinde devam eden çatışmalar 2020 yılındaki ateşkesle sona erme noktasına yaklaşmıştır. Aralık 2021'de seçimlerin yapılması konusunda bir oturum gerçekleşmiş ancak birtakım anlaşmazlıklar nedeniyle istenilen sonuca varılamamıştır. BM'nin çabaları ile siyasi diyalog aranarak bir 'Yol Haritası' belirlenmiş ve birleşik bir hükümet yapısı için çabalanmıştır. Bu kapsamda Temsilciler Meclisi'nin de onayıyla Milli Birlik Hükümeti resmen kurulmuştur. Ülke genelinde yapılması planlanan seçimler Yüksek Seçim Kurulu Komisyonu kararı ile ileri bir tarihe ertelenmiş ancak halen seçimler gerçekleştirilmemiş ve belirsizlik süreci devam etmektedir.

Libya sorununa genel olarak bakıldığında siyasi ve sosyal ilişkilerin oluşmasındaki kabilecilik etkisi, Kaddafi rejiminin ülkede bıraktığı tahribat, ülkede oluşan ikili hükümet durumu ve dış aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle Birleşmiş Milletler ve uluslararası kamuoyunun gerek

bölgedeki etkili ülkelerle gerek Libya içi aktörlerle iletişime geçerek kaos ortamının sona ermesini sağlama yönünde baskı yapmaları gerekmektedir.

Bu çalışmada Libya'nın içinde bulunduğu durum Stratejik-Diyalog modeli yöntemi ile incelenmiş ve muhtemel çözüm senaryoları ele alınmıştır. Başlangıçta Libya'yı bu günlere getiren sürece değinilmiş, ardından çatışmaya taraf olan aktörlerin incelemesi yapılmıştır. Daha sonra ise uygulama adımıyla ele alınabilecek çözüm önerilerinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda son olarak söylenmesi gereken evrensel insan haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğünü tanıyan tek bir Libya meşru hükümetinin ülkenin başlıca sorunlarını çözmeye yönelmesinin tüm taraflar için son derece olumlu bir sonuç olacağıdır.

Kaynaklar

Aghayev, E., (2013), Analysis and background of the “Arab Spring” in Libya, *European Researcher*, 39(1-2), 193-198.

Alkanat, A. (2020). *Avrupa Birliği'nin Libya Politikası*, SETA Perspektif, 261.

AP News. (2019). *Trump Calls Libyan Commander Pushing to Seize Tripoli*.

Bağcı, H., (2014), —Önsöz Yerine: Çatışma Analizii, (der) Akyeşilmen, Nezir, *Barışı konuşmak. Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*. Ankara, ODTÜ Yayıncılık, s. 5.

Caner, C., & Şengül, B. (2018, Haziran). Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları içinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2(6).

Davidson, J. VE Wood, C. (2004), —A Conflict Resolution Model. || *Theory Into Practice*, 43(1), s. 6.

Demir, M. (2020). *Libya'da 2011 Sonrası Siyasal Süreçlerde Dış Aktörlerin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Doğmuş, L. (2016). *Libya: Darbenin Pençesinden Silahlı Devrime 17 Şubat Devrimi'nin Tarihi*. İstanbul: Ekin.

Duman, Ö. (2022). Uluslararası Hukuk Açısından Libya'daki İstikrar Arayışları ve Demokrasi Deneyimi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 21-43.

Düzsöz, E. (2021). Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (2), 295-330.

Güneş, A. (2022). *Arap Baharı Sonrası Dönemde Libya'da Yaşananlar ve TürkiyeLibya İlişkilerinin Analizi*. Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar.

Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı Ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 263-291.

İşık, M. (2020). *Libya'da Kabileler ve Güçler*. Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/libyada-kabileler-ve-gucler-kose-yazisi-17994>

- Karaaslan, H. (2023). Uluslararası Bir Sorun Olarak Libya Krizi: Libya'daki Kırılgan Güvenlik Ortamı Üzerine İç ve Dış Etkenler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8 (1), 225-259.
- Karakaya, İ. & Çelik, M. T. (2021). Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6 (1), 175-192.
- Mustafalı, S. (2020). *Stratejik- Diyalog Modeli Kapsamında Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sand, S. (2011, Ekim 28). *Kurşuna Dizip Toprağa Gömmüşler*. Deutsche Welle. Retrieved from <https://p.dw.com/p/12ifR>
- Şentuna, T. (2019). Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50, 215-239.
- Taşçı, U. N. (2021). Batı'nın Başarısız Libya İmtihani: Seküler Bir Askeri Diktatörü Proxy'den Surrogate'ye Evriltmek. *Tezkire Dergisi*, 75-76.
- Uzunöner, M. E. & Çıkrıkçı, T. (2023). Türkiye, ABD Ve Rusya'nın Libya İç Savaşına Yönelik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (64), 11-56. DOI: 10.59281/turkiz.1205348
- Yılmaz, K. (2022). Çatışma çözümleri perspektifinden devlet-içi çatışmaların incelenmesi: Çatışma Çarkı modeli üzerinden Suriye iç savaşının analizi. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 19-45.

Structured Abstract

Libya, which has not been able to gain the understanding of democracy since its independence, has turned into a chaos environment with the intervention of many factors. After leaving the domination of the Ottoman Empire and entering the control of the Westerners, it could not take its sovereignty until the United Nations decision in 1951. Although Gaddafi's coup in 1969 held the country together until 2011, domestic conflicts have turned into an international problem since then. Gaddafi, who was under the influence of nationalist and socialist ideas, ruled the country in this direction until he was overthrown. When he took full power in terms of administration, he declared his dictatorship and the transition to sharia law with the Zawara Declaration in 1974. The spread of the Arab Spring events that started in 2011 to the country worsened the situation and two different governments were caught in the middle of tribal and foreign interventions. Unlike other countries experiencing internal turmoil, the Libyan civil war has progressed to fill the power vacuum rather than being sectarian or regime change. The power vacuum that emerged after Gaddafi's 42-year authoritarian regime attracted the attention of domestic and foreign actors and caused them to take action to fill this vacuum.

Taking action with the UNSC decision, NATO members saved Libya from the Gaddafi regime and ended the civil war. Then, elections were held in 2012, and the National Powers Alliance won the election. Events such as the fact that some militia groups did not lay down their arms and Gaddafi bureaucrats were banned from politics showed that the waters in the country were not settled in administrative and social terms. In this direction, Khalifa Haftar, who declared a coup in 2014, established a government called the House of Representatives in Tripoli. From this point on, the situation of dual administration has emerged in Libya. On the one hand, there was the UN-recognized legitimate government, the Government of National Accord, and on the other hand, the Haftar forces. Although the majority in the international arena recognizes the GNA, there are also many countries that support Haftar. Especially Western countries and Turkey-Qatar are on the side of the GNA, while Russia, the United Arab Emirates, Saudi Arabia and Egypt are on the side of Haftar. Haftar, who initially took the important cities of the country under his control, started to lose his position with the serious support of Turkey and Qatar to the Government of National Reconciliation in military and financial matters. On the other hand, while America was in the position of "leader from behind", it later started to take a position against Haftar.

Continuing conflicts within the country in the following years came to an end with the ceasefire in 2020. A session on holding elections was held in December 2021, but due to some disagreements, the desired result could not be reached. With the efforts of the UN, a 'Road Map' was determined by seeking political dialogue and efforts were made for a unified government structure. In this context, the National Unity Government was officially established with the approval of the House of Representatives. Elections planned to be held throughout the country have been postponed to a later date with the decision of the Supreme Election Board, but the elections have not yet been held and the uncertainty process continues.

When we look at the Libyan problem in general, the influence of tribalism in the formation of political and social relations, the destruction left by the Gaddafi regime in

the country, the dual government situation in the country and the acting of external actors in line with their own interests come to the fore. From this point of view, the United Nations and the international public should put pressure on the influential countries in the region and with the actors in Libya to ensure the end of the chaos environment.

In this study, the situation in Libya was examined using the Strategic-Dialogue model method and possible solution scenarios were discussed. At the beginning, the process that brought Libya to these days was mentioned, and then the actors involved in the conflict were examined. Then, solution suggestions that can be considered in the implementation step are mentioned. In this regard, the last thing that needs to be said is that a single Libyan legitimate government that respects universal human rights and recognizes the rule of law and aims to solve the country's main problems will be an extremely positive result for all parties.